

Kdosi z nás posbíral v sobě sdostatek odvahy a otázal se přímo:

„Poslouchej, co vlastně s tím státníkem máš a proč to tajíš?“

Začervenal se dokrve a uraženě se bránil: „Já nic netajím. Celá škola ví, co mám se státníkem.“

Tak jsme do té školy šli. Samozřejmě, on to nebyl. Státníka rozhoupal na hřebíku jiný kluk, ale že už končila přestávka a začínalo vyučování, snažil se, protože má dobré srdce, uvést státníka do stavu kolmého klidu. Přitom se uvolnil hřebík, obraz spadl na podlahu a sklo se rozbilo. Tak to vysvětlil paní učitelce a řekl jí, že dá státníka na svoje náklady znovu zasklít.

Zasklení státníka stojí u nás deset korun. To není příliš. Ale cestou od skleněře neodolal a zahrál si na plácku fotbal. Aby mu státník nepřekážel ve hře, postavil jej ke zdi do trávy. Branka to nebyla, jenom roh, ale státník tu chybu odnesl. Míč rozbil sklo a co horšího, prohrál podobu. Od té doby začaly starosti a trvají dosud. Poškozeného státníka má schovaného ve sklepě vedle uhlí, už ví, zač takový státník stojí, ale v papírnictví takového státníka zrovna nemají na skladě.

Začal číst noviny od první stránky. To dřív nedělal. Zajímá se o vše, co souvisí se státníkem. Neujde mu ani řádka. Říkám si, že nabyl ke státníkovi přímý vztah.

A tak ten chlapec žije mezi námi, má velké starosti, šetří potřebný obnos a my se k němu chováme s vybranou jemností a tichým porozuměním.

Jak se sluší a patří, když jde o chlapce a o státníka.

LL č. 3, 14. března 1968

KRESBA VL. JIŘANKA

Vilém Prečan

Je čas mluvit o Slovensku

I. SKONCOVAT S JEDNÍM TABU

Problematika uspořádání státoprávních vztahů mezi Čechy a Slováky patřila v uplynulých dvaceti letech k těm oblastem publicistiky a veřejného života vůbec, kde platilo nejtvrdí tabu vůči všem jiným názorům a návrhům, než byly ony oficiálnější. Nejméně třináct let z oněch dvaceti bylo vyplněno neustále se opakujícími vlnami boje proti tak zvanému slovenskému buržoaznímu nacionalismu. Koncem padesátých let se vylučovalo z Komunistické strany Slovenska nejen za požadavek revize politického procesu z dubna 1954 (Husák, Novomeský a spol.), ale i za to, že ve vzrušené diskusi po XX. sjezdu KSSS někteří odvážně připomněli ustanovení VI. hlavy Košického vládního programu z dubna 1945 a položili otázku, zda současně postavení slovenského národa není v příliš okatém rozporu s principy, na nichž se poválečné Československo začalo budovat.

A ještě v roce 1963, kdy se po krátkou dobu opět velmi adresně a kriticky hovořilo o tak zvaném kultu osobnosti (to je byrokraticokentralistické praxi socialismu), přišel jeden přední historik málem o stranickou legitimaci za elaborát, ve kterém — posuzováno dnes — nebyl ani tak radikální: porovnal teoretické principy sovětské ústavy o právech jednotlivých sovětských republik a zejména zásady národnostních vztahů v Ruské federaci s ústavními zásadami československými, zabýval se československou praxí v národnostní politice a položil několik otázek, týkajících se slovenských národně politických práv.

V téže době, kdy byl tvrdě potlačován každý i střízlivý hlas a návrh, rozšiřovala se na Slovensku mezi lidem — div ne jako ilegální literatura — pracně opisovaná VI. kapitola Košického vládního programu a současně s tím elaborát studijní skupiny národně socialistické strany z roku 1947, který byl tehdy publikován v jedné historické publikaci. Byl zajímavý tím, že obsahoval návrhy, jak asimilovat slovenský národ s českým, jak podlomit existenci samostatné slovenské politiky a poskytoval paralely k současné praxi pražského centralismu.

Mohlo by se zdát, že chci vyprávět anekdotické příběhy z dávnověkých dějin socialismu.

Nic takového. Chtěl jsem jen připomenout, že tabu vyřčené v uvedené oblasti nebylo odvoláno ani v dobách, kdy se mohlo — byť nakrátko a pokud se od kritiky jednotlivosti nepřešlo ke kritice systému — otevřeně hovořit takřka o všem. Bylo to paradoxní — všude došlo k „deformacím“ (v hospodářství, v zemědělství, v zahraničním obchodě, ve vztahu státu a občana, při porušování demokratických práv — a bylo dovoleno o nich hovořit), jen v jednom jediném jako

by bylo všechno v nejllepším pořádku: Uspořádání vztahů mezi národy a národnostmi Československa se prý všechny „deformace“ vyhnuly velikým obloukám.

Nyní jsme uprostřed třetí „obrodné vlny“ za posledních dvanáct let. Nechci propadat iluzím, ale odvažuji se sám sobě tvrdit, že se nyníjší „obroda“ v podstatě odlišuje od toho, co známe z let 1956 a 1963-1964. Především v tom, že progresivní hnutí zdola je dost radikální, na kofen jdoucí a natolik vyzrálé, aby bylo s to dopracovat se pozitivního programu strukturálních politických přeměn celého společenského organismu. A oficiální politika nejenže tomu nebrání, ale dokonce je rozhodnuta tvorbou tohoto pozitivního programu podporovat a podněcovat, třebaže se zaneprázdněna nezbytností kompromisů, které jsou nutným znakem dočasné symbiózy progresivních elementů s konzervativci.

V této situaci nesmí být žádných tabu, s výjimkou hlásání názorů evidentně antihumanistických (genocida, rasismus), nebo takových, jež by průkazně mohly poškodit státní zájmy. Hovořit nyní o Slovensku je tedy zcela na místě. Nikoli proto, že se prvním tajemníkem ÚV KSČ stal Slovák, ale proto, že to věc vyžaduje.

S ČÍM JSOU NESPOKOJENI SLOVÁCI?

Slováci (snad to smím říci, třebaže mne tím nikdo ze Slovenska nepověřil) jsou nespokojeni s tím, jaka politická práva jim jako národu poskytuje Ústava z roku 1960 a jaké možnosti má Slovensko při spoluručování státní politiky v oblasti politické, hospodářské i kulturní. Pociťují jako křivdu, že nemají rovnou příležitost jako Češi při uplatňování svých národně politických práv, nároků a potřeb, že dosavadní státní organizace jim neposkytuje dost prostoru pro národní emancipaci ve všech oblastech. Tato nespokojenost, která je velmi markantní zejména od roku 1960, kdy byla velmi podstatně omezena pravomoc slovenských národních orgánů a prakticky zrušen po šestnáct let fungující sbor pověřenců, se ovšem nikdy neprojevila „oficiálně“, například nesouhlasem při hlasování v parlamentě. Ale jen trochu obeznamenému pozorovateli nemohlo ujít, že nemohouc a nasmějic se projevít v politické sféře, projevuje se tato nespokojenost v periodicky se opakujících „aférách“ v kulturní oblasti anebo v událostech zdánlivě periferních: jednou šlo o Slovník slovenského spisovného jazyka, podruhé o prudkou polemiku v historii čechoslovakismu, potřetí o zkoumání příčin, proč svého času nevyšla encyklopedie; naposledy to bylo v letošním roce hnutí kolem Alwegu.

Posledních deset dnů letošního února jsem strávil v Bratislavě. Zdálo se mi, a slovenští přátelé s mým dojmem nepolemizovali, že v Praze je o něco politicky rušnější a živější. Slovensko neprožilo tak tíživý podzim

1967 jako Praha a české země (například Kulturný život nadále vycházel, třebaže si sám, aby nedráždil „Prah“, uložil „půst“), a proto také závan nového větru nepříšel do tak nedýchateľného ovzduší. Překvapila mne však nápadná zdrženlivost na mou vytrvalé nadhazování otázku, týkající se návrhů na státoprávní řešení vztahů našich státních národů. Nemožu říci, že by to nebylo v popředí zájmu, že by na to lidé nemysleli a nediskutovali o tom. Měl jsem však pocit, jako by čekali, co řekne Praha. Zdálo se mi, že je trochu svazuje odpovědnost, že nechtějí, aby se nacionální vášně snad rozjitřily. Snad si i ukládají zdrženlivost, aby české prostředí mělo dost času pracovat se k pochopení slovenských věcí. Jsou bezesporu optimističtí i v tomto směru a — stejně jako my v Praze — vidí demokratizační proces jako celek a řešení slovenských věcí jako jeho součást. Nikoli ovšem jako poslední v pořadí důležitosti a naléhavosti, jako jsme snad k tomu náchnyli my tady. Mají také obavu — a soudím, že oprávněnou — z nepochopení u české veřejnosti. V té zdrženlivosti je i kus očekávání: s čím přijde a na co se zmůže — řečeno trochu zjednodušeně — česká politika, jak daleko je s to jít ve svém demokratismu.

A to je otázka, která neodbytně pronásleduje i mne: jako Čecha a jako historika, kterému se stalo osudem zabývat se moderními slovenskými dějinami. Není žádným tajemstvím, že mezi problémy, zahrnovanými do akčního programu KSČ, hrají své místo i úvahy o státoprávních vztazích česko-slovenských. Hovoří se o řešení setrvávajícím při asymetrickém modelu, přetřásá se účelnost řešení federativního. Trochu užaslá česká veřejnost se už v prvních novinových článcích dovidá — protože tabu je prolomeno — co to vlastně ta asymetrie je, co se změnilo v roce 1960 proti předcházejícímu stavu, atd. Začínají se ozývat hlasy nesouhlasících s tím, aby se něco měnilo, třebaže vrozená přizpůsobivost a oportunistismus začínají pracovat (Dubček je Slovák, a tak se asi nedá nic dělat) — a tak se předem vymýšlejí nové vtipy; vždyť se žádný Čech doopravdy nemusí bát nebezpečí slovenské nadvlády.

Ve společnosti, kde po dlouhá léta neexistovalo nezglajchšaltované veřejné mínění a také žádný jiný než řízený tisk, lze jen velmi těžko zjistit, co vlastně lidé chtějí a co si myslí. Avšak obávám se, že se příliš nezmylím, budu-li konstatovat, že v české veřejnosti, a to nejen v konzervativním politickém prostředí, je velmi rozšířená představa, že Slovensko je něco, nač se z jakýchsi málo pochopitelných státních zájmů jen doplácí, kam se „strkají a cpou“ investice a odkud lze očekávat většinou jen nepochopitelnou národní přecitlivělost.

Celý duch dvaceti let propagandy s jejím rozporem mezi slovem a skutkem, propagandy neschopné demokratické principiálnosti, vylučující objektivní informaci a demokratickou výměnu názorů i o těch

nejozřejavějších záležitostech, má za následek, že Slovensko je pro české prostředí povětšinou neznámá pevnina. Pro mnoho Čechů je to malebná země s přírodními krásami, s Golonkou a Tatrami, s jazykem, na němž si Slovinci bůhví proč tolik zakládají a kterému průměrný obyvatel Čech občas trochu nerozumí, a s lidmi, kteří podle ustáleného a neustále „mezi lidem“ šířeného názoru „nemají nás Čechy příliš v lásce“. Ta neznalost, proti níž se nikdy nic pořádného neudělalo, protislovenské předsudky živěné i tím, jak obratně se spojoval boj proti „slovenskému buržoaznímu nacionalismu“ s naprostou lhostejností k nacionalismu českému (živěnému tu i tam z různých pramenů, jednou antisemitských, jindy antiněmeckých, ale vždy dosti vydatných), a k tomu vítězné fanfáry o tom, jak se ekonomicky řeší vše, co bylo vlastně jen z minulosti zděděným problémem — v celém tom ovzduší dobře manipulovaného českého veřejného mínění bylo možno provádět vůči Slovensku jakoukoliv politiku. A strašit přitom Čechy, ochotné očekávat od Slováků kdejakou čertovinu, třeba i slovenským separatismem (vždyť přece už jednou, v roce 1939, „vrazili Čechům dýku do zad“.)

Malý český člověk, zásobovaný oficiálními statistikami o růstu slovenské ekonomiky a přesvědčovaný, že tím se vše řeší, pravidelně uklidňovaný oficiálním optimistickým tvrzením o „sblížení“ našich národů, mohl mít pocit, že je všechno v pořádku. A dokonce se mohl ptát — a on se také ptá — proč má vlastně Slovensko své zvláštní orgány, proč mají Slovinci něco „navíc“ proti Čechům a k čemu je to dobré. Neptá se, jaké záruky skutečné rovnoprávnosti a „rovné“ příležitosti k plnému využití má slovenský národ v tomto státě, jak je ústavně zaručeno, aby nemohl být majorizován ve věcech, které se týkají jeho životních zájmů, jaké je slovenské zastoupení ve vládě, jak se slovenské orgány podílejí na sestavování státního rozpočtu, jaké jsou možnosti pro uplatnění názorů slovenské politické reprezentace při tvorbě společné československé státní politiky.

ZÁKLADNÍ PŘÍČINA

Ne, nejsem naivní a vůbec si nemyslím, že je vinen především malý český člověk anebo česká veřejnost jako celek. Skutečné příčiny nutno hledat v mechanismu moci, který se tu v uplynulých dvaceti letech konstituoval a hluboko zakořenil. Byl a zatím to ještě je politický systém, v němž se skutečná moc a rozhodování soustředily v rukou nejvyšších orgánů komunistické strany, který učinil zákonodárnou i výkonnou moc státních orgánů — parlamentu i vlády — zcela formální a vedl k tomu, že zplaněla i funkce slovenských národních orgánů. V situaci, kdy i na Slovensku rozhodování nebylo v rukou SNR a sboru pověřenců, ale soustředilo se v nejvyšších orgánech KSS, byly možnosti Slovenska okluňovat celostátní

politiku a politiku centra vůči Slovensku závislé pouze na vztahu mezi vedením komunistické strany v Praze a v Bratislavě.

Je zapotřebí si k tomu něco nalhávat? Jestliže víme, že už v létě 1945 vedení KSČ prosadilo, aby do čela Komunistické strany Slovenska přišel takový člověk, o němž se mohlo bez obav předpokládat, že nebude prosazovat samostatnou slovenskou politiku ani požadavek rovnoprávnosti mezi pražským a bratislavským stranickým vedením? Jestliže víme, že v roce 1950 byla podrobena kritice a o rok později z větší části svazena do vězení právě ta vedoucí garnitura slovenských komunistů, která se podílela na definitivním zformování programu, s nímž Slovinci rozbíjeli slovenský stát a s nímž šli do povstání a do osvobozené republiky, která měla být sice jednotným a společným domovem obou národů, v níž však měla platit — a to byla tehdy *conditio sine qua non* — zásada rovný s rovným?

O vztazích na úrovni vedení KSČ a KSS skutečně není možno mít iluze. Byrokratický centralistický systém, v němž převládl nakonec český nacionalismus, anebo přinejmenším nerespektování slovenských národních politických práv, dokázaly vytvořit situaci, za které vedení KSS dělalo takovou politiku, jaká byla dohodnuta, anebo ještě přesněji rozhodnuta v Praze. Cožpak byl problém prosadit při výběru vedoucích lidí na Slovensku kandidáty, kteří zaručovali, že se vůle centra prosadí i na Slovensku a že budou dobře tahat v chomoutu centralismu? (Vznikla mimo jiné i přesná pravidla: tak například ještě dnes funkce předsedy Slovenské národní rady patří do kategorie „nomenklaturních kádrů“ pražského předsednictva ÚV KSČ; nejvyšší bratislavský stranický orgán může předsedu SNR kritizovat, ale rozhodnout o jeho odvolání může pouze Praha.) Vládnoucí kruhy si vždy dovedou i v národně odlišném, „manipulovaném“ prostředí vytvořit vrstvu, jež je nástrojem jejich zájmů a politiky. K tomu je dobrý každý prostředek — cukr i bič. V tomto případě to byl bič české kritiky „buržoazně nacionalistických“ přežitků, pomyslný bič, jehož se každý komunistický předák na Slovensku bál jako čert kříže.

V situaci, kdy všechna závažná rozhodnutí soustřeďoval ve svých rukou jeden nejvyšší stranický orgán, ovládaný pak navíc vůlí jediného člověka, a kdy stranická disciplína byla nejzávažnějším příkazem stanov této strany, nebylo problémem i rozhodnutí zrodit se v Praze prezentovat jako změny jakoby zaváděné na přání „slovenských soudruhů“. Takto byly veřejnosti předloženy i návrhy na ústavní změny v organizaci a kompetenci slovenských národních orgánů na jaře 1960. A mimo to byly k dispozici další nástroje: tam, kde nestačili poslušní (anebo zkorumpovaní) politikové, bylo vždy ještě možno nasadit další páku: českou administrativu. Nechtěl bych například

národnostní statistiku klíčových míst bezpečnostního aparátu na Slovensku za posledních 10-15 let!

Ale byly i další možnosti: zdánlivě pokroková decentralizace pravomoci na kraje, ať už na krajské výbory komunistické strany, či na krajské národní výbory. Ve své podstatě to znamenalo přímé řízení krajských stranických sekretářů na Slovensku ze sekretariátu prvního tajemníka KSČ a přímé řízení slovenských KNV vládou, ministerstvem vnitra. Všechny tyto cesty, jak obejít slovenské stranické centrum a slovenský národní orgán, byly v praxi vyzkoušeny.

Hlavně proto se mohlo stát, že nám z našeho veřejného života zcela vymizel fenomen slovenské politiky. Pohled Slovinci a Evropa, Slovinci a svět byl zapomenut, slovenská politika jako vyjádření národně politických zájmů svébytného národa, jako subjekt, který má a hledá prostor k uplatnění, který se přirozeně střetává s českou politikou a spolu s ní směřuje k syntéze — k politice československé, vzala za své. A s ní vlastně vymizel z našeho slovníku i pojem česká politika; ta se prosazovala jako československé hledisko v československých orgánech, nazvaných tak často jen podle jména.

Skutečná, nikoli jen formální změna v státoprávním postavení Slovenska, skutečné, a nikoli jen formální rozšíření národně politických práv slovenského národa, renesance skutečné, a nikoli jen formální slovenské politiky jako komponentu státního hlediska československého, existence demokratického vztahu mezi oběma národy jsou možné pouze v demokraticky řízené společnosti. Teprve ozdravení celého systému, rozhraničení mocenské funkce vládnoucí politické strany a funkce státně politických orgánů moci zákonodárné a vládní, institucionalizace práva na odlišné názory a možnosti hájit je slovem a tiskem, stanovení závazných „pravidel hry“, jež by nemohla být kdykoli suspendována v závislosti na tom, zda vládě se hodí či nehodí být „osvícenou“ — to je předpoklad k tomu, aby žádná, ani ta nejdemokratičtější formulovaná práva kteréhokoliv národa a národnosti v této zemi nezůstala prázdným zvukem.

Jak tedy uplatnit důslednou demokratičnost ve vztahu mezi Čechy a Slováky? Po mém soudu musí být alfou a omegou zásada vzájemného respektování přání a potřeb druhého. To znamená, že jeden národ nemůže druhému vnutit formy, v nichž bude uplatňovat svá národně politická práva; že ani při stanovení práv, ani při jejich výkonu nesmí být nikdo majorizován, že na každém řešení se oba partneři musí dohodnout. To dále znamená, že žádný z těchto dvou partnerů nemůže být arbitrem, který určuje, co je pro toho druhého vhodné či nevhodné. Jestliže si jeden z národů přeje takové či jiné své orgány, má je mít, pokud tím není ohrožována celistvost státu nebo práva toho druhého. Neexistuje stanovisko — to či ono těm druhým nedáme. Existuje jen možnost domlou-

vat se o tom, nakolik a za jakých podmínek je partner ochoten ustoupit. To ovšem někdy znamená hledat kompromis hodně dlouho, dlouho formovat veřejné mínění a získávat je pro to či ono řešení, dlouho nahledávat kořeny starých předsudků na obou stranách.

Existence jednotného státu dvou národů přirozeně znamená, že se jeden i druhý partner zřiká části svých práv. Avšak činí tak dobrovolně a v dohodě s tím druhým; nepříšel o ně proto, že ten druhý mu je bez ptaní anebo právem silnějšího vzal. Oba se něčeho zřikají a oba to dělají proto, že společným státem oba získávají. Ten pocit musí mít skutečně oba.

CO ZNAMENÁ ROVNÁ PŘÍLEŽITOST

Slovenský národ je přes všechn svůj vzestup v posledních padesáti letech v mnohém (o tom mne přesvědčovali i mí slovenští přátelé) přece jen o něco „mladším“ partnerem. Nestanovit přesné zásady, podle nichž je zaručena participace slovenské politiky a vzdělanostní vrstvy na správu státu, na sestavování státního rozpočtu, na rozhodování o státních investicích, na výkonu diplomatické služby, na řízení vědy a kultury, na zahraničních stycích se světovou vědou, znamená neposkytnout Slovákům jako národu příležitost jít stejně rychle kupředu jako Češi, o možnosti dohonit je tam, kde jsou o něco vpředu, ani nemluvic.

Clara pacta = boni amici. Ale jak mají v řeči ústavy a zákonů vypadat tyto jasné dohody, jež mají zaručit, aby Češi a Slovinci žili vedle sebe nikoli jako nevražící bratři, ale dobří přátelé? Asymetrický „model“, nebo federaci? Lze zjistit, co vlastně lidé na Slovensku chtějí a čemu by dali přednost? Slovenská politika se teprve začne formovat, padnou-li všechny zábrany vytvářené po dvacet let; svobodné veřejné mínění se teprve rodí, ještě nedávno se mohlo zdát, že by řešením byl návrat k mezidobí 1956-1960. To znamená ke Slovenské národní radě, jež volí své předsednicov a jmenuje sbor pověřenců jako národní orgán moci vládní a výkonné na Slovensku. K SNR, která se usnáší na zákonech ve věcech národní nebo regionální povahy bez omezení a bez zásahu vlády. Dnes je už zřejmé, že by toto polovičaté řešení vedlo opět do slepé uličky.

KLIKATÁ CESTA

Proveďme si nyní stručnou historickou rekapitulaci toho, jak se vlastně vytvořila dnešní tak zvaná asymetrická soustava, kdy vedle československého parlamentu a československé vlády existuje Slovenská národní rada.

Naposledy se u nás o federaci (z obavy před českým veřejným míněním se tomu tak neřikalo) uvažovalo v květnu 1945. Slovenská národní rada, připravující návrhy pro jednání svého předsednictva s vládou republiky o rozhraničení kompetence SNR a vlády,

schválila tehdy usnesení, objasňující návrh na symetrické státoprávní řešení: český sněm, česká vláda; slovenský sněm, slovenská vláda; celostátní parlament, celostátní vláda.

Návrh narazil na české straně na naprostou neochotu diskutovat o těchto otázkách, a to jak u českých komunistů, tak u představitelů ostatních českých stran. A potom se až do Února debatovalo jen o omezování pravomoci, kterou SNR a sbor pověřenců získaly revolučním způsobem a podle Košického vládního programu. Nekomunistické české strany usilovaly o to, aby zvláštní slovenské národní orgány ztratily své samostatné postavení a aby klesly na úroveň zemského národního výboru, v podstatě s tímž statutem, jako měl ZNV v Čechách a ZNV v zemi moravsko-slezské. Tím by byli Slovinci ztratili vše, s čím vstupovali do republiky a co jim mělo institucionálně zaručit, že se nevrátí předmnichovské poměry.

Čeští komunisté prosadili na jednáních v Moskvě v březnu 1945 do Košického programu zásady, které jako bezprostřední řešení byly demokratické a které byly kompromisem mezi polofederativním návrhem, který předsednictvo SNR přivezlo ze Slovenska do Moskvy, a mezi naprostou neochotou české benešovské národněsocialistické a lidovecké emigrace přijmout ve věci Slovenska jakékoliv ústavní závazky před tím, než se bude k věci moci vyslovit český lid. Ale ani čeští komunisté nevypracovali zásady principiálně demokratické národnostní politiky; v průběhu předúnorových politických bojů převládal u nich v této otázce instrumentalismus; chápali národnostní otázku včetně státoprávního postavení Slovenska jen jako součást boje o moc a jako nástroj v tomto boji. Nepropracovanost principů a tendence k centralismu se pak projevily záhy po Únoru, když už nebylo nutno soupeřit o důvěru lidí s Demokratickou stranou. Ústava 9. května šla v omezení práv slovenských orgánů dále než třetí pražská dohoda přijatá v červnu 1946 proto, aby Demokratická strana nemohla využít své většiny v SNR i ve sboru pověřenců k sabotáži vládního programu. Na poslední poradě o znění sporných článků návrhu ústavy, konané na počátku května 1948 ve vedení KSČ, převládla zřejmě nechtít brát připomínky slovenských komunistů v úvahu.

„Marxistické“ řešení národnostní otázky v Československu pokračovalo pak velmi klikatou cestou, stručně shrnuto — byla to v teorii proklamovaná záhada práva na sebeurčení až do odtržení, v praxi právo mlčet, anebo se vystavit nebezpečí obvinění z buržoazního nacionalismu. Jen ústavní zákon z roku 1956 vybočil „z tradice“: Ve zřejmé snaze, zabrzdit široké společenské hnutí a kritiku „kultu osobnosti“, byly vedle rozsáhlého snížení cen, zvýšení důchodů, zkrácení pracovní doby, vedle toho, že se přestala hrát sovětská hymna vždy současně s hymnou československou, podstatně rozšířeny pravomoci SNR a sbo-

ru pověřenců. Avšak i za této situace tím, že na české straně obdobné orgány nebyly, byla SNR jen něčím navíc, institucí, která se jen dodatečně starala o nějaké zvláštní zájmy Slovenska, například o Tatranský národní park a Matici slovenskou. I této pravomoci se za čtyři roky nato z větší části odzvonilo.

JAK ŘEŠIT SLOVENSKOU OTÁZKU?

Tradice i zkušenosti jsou tedy dosti bohaté na to, aby důrazné varovaly před jakýmkoli dalším přistěpkařením, před spěchem, ale také před dlouhým prodléváním. I před tím, aby se přijalo rozhodnutí dříve, než se k věci zcela demokraticky vyjádří co nejšíří veřejné mínění a než politika vyvine maximální úsilí, aby pro demokratické a optimální řešení získala většínu pokrokových lidí na západ i na východ od řeky Moravy.

Osobně jsem pro federaci řešení. Vim, není všelkem ani zázračnou mastí na všechny bolesti; je možno uvést příklad federací, které nepřispěly k uklidnění nacionálních vztahů ve státě ani tolik, jako neplnoprávné a rozporuplné česko-slovenské řešení a které navíc ponechaly — jen na jiném stupni — výrazné rozdíly v ekonomické vyspělosti jednotlivých částí federace. Avšak mám dojem, že federace by přece jen vnesla do věci větší míru normalnosti, že by byla řešením otevřenějším a přímějším — odstranila by mimo jiné tendence k tomu, aby se v celostátních orgánech prosazovala jako československý zájem vyslovené česká politika, protože nemá vlastně jiné samostatné pole. Slovinci jsou v dosavadních československých orgánech, spravujících současně také české věci, jakoby jen na přívazek — pokud nehrají natolik vedoucí roli, aby je to nutilo myslet především česky. Ve společných orgánech, určených jen pro československé záležitosti, by po mém soudu už sama naplň práce vedla k vyšší syntéze československé, a to nejen podle jména.

Nemyslím, že by to znamenalo návrat kamsi na počátek, zvláště proto ne, že jakékoliv nové řešení bude zahrnovat padesátiletou zkušenost vzájemného soužití, která je součástí našeho vědomí — v němčem jako výstaha, v jiném jako požadavek. Touto zkušeností prošly oba národy, Češi i Slovinci. Proč si myslet, že z padesátileté historie dovedou vyvodit poučení jen Češi? Z čeho lze vyvozovat, že Slovinci mají menší zájem na pevnosti československého státu? Mají Češi zapotřebí vystupovat v roli partnera, který má větší zájem na česko-slovenské jednotě než ten druhý národ? A nestává se tu český obranný postoj, zrozený spíše ze sebeklamu (anebo špatně pochopených příčin událostí v roce 1938—1939), hlavní příčinou skutečně existujícího nezbytně se vytvářejícího obranného postoje na slovenské straně?

Jednou z nejčastějších námitek proti politické fede-

raci bývá obava o jednotnou československou ekonomiku (je to spíše zaklínadlo, zakrývající centralismus pražských ministerstev a generálních ředitelství, umístěných většinou v českých zemích). Soudím, že i tento pojem dostane v důsledně provedené nové ekonomické soustavě jiný obsah: Nepůjde přece o jednotu danou funkcí direktivního centra, ale o integraci prosperujících hospodářských jednotek. A bude jen na prospěch věci, když se jasně a za pomoci čísel řekne, co znamená pro celostátní hospodářství ekonomika česká a co ekonomika slovenská. Odpadne tím nejeden mýtus o doplácení jedněch na druhé a také investiční politika se stane předmětem dohody mezi oběma partnery.

DEMOKRATIZACE A SLOVENSKÁ OTÁZKA

Všechny tyto aspekty musí být samozřejmě důkladně posouzeny odborníky, právníky a národohospodáři, své slovo bude muset říci i profesionální politika, o níž chci věřit, že bude moudrá. Po všech zkušenostech z překotných změn, ze sérií dodatečných úprav budou jistě zákonodárci chtít, aby nové ústavní zákony sloužily a platily delší dobu. Avšak je nutno dělat něco již dnes, hned. Jde o ovzduší důvěry, o to, aby na Slovensku nevznikl dojem, že jsme příliš opatrní tam, kde se demokratizace bezprostředně dotýká českých zájmů, v oblasti, kde jsou Češi jako národ uspokojeni. Demokratizace je skutečně společným problémem v Čechách i na Slovensku; ale zahrnuje navíc i slovenskou otázku. A zde musíme ukázat dobrou vůli a rychle se naučit rozumět.

Nepíši tyto řádky jako advokát Slováků. Jde mi sice o ně ve smyslu onoho Kollárova „sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážiti každou“, ale hlavně mám na mysli nás Čechy a naše povinnosti, které máme jako národ vůči svému partnerovi ve společném státě. Máme totiž — soudím — povinnost znát Slovensko, jeho strasti a bolesti, a nedovedeme-li být sami dosti vnímaví, můžeme požádat Slováky, aby nám pomohli „otevřít oči“. Máme povinnost vyjasnit si tyto věci mezi sebou rychle a důkladně, vyčistit si stůl od všeho neřádu a říci Slovákům, že je na nás i v tomto ohledu spolehnout.

Máme povinnost prosazovat, aby naše národní a státní politická reprezentace vytvořila podmínky pro naprosto demokratické vztahy i v této oblasti, vztahy zbavené nadřazenosti i paternalismu. A hlavně bychom si neměli myslet, že tím konáme cosi velkorysého, že se něčeho vzdáváme a že cosi velkodušně darujeme, jestliže slovenský národ dostane všechna národně politická práva, jež si bude přát. A protože si myslím, že jako historik přece jen trochu znám Slovensko i Slováky, chtěl bych uklidnit ty, kteří se snad obávají, že změna smutně proslulé „sblížovací“ politiky povede k izolacionismu česko-slovenskému nebo slovensko-českému. Slováci vědí, co pro ně znamená

Československá republika a mají k ní vztah jako ke svému vlastnímu státu. Česká kultura nebyla a není pro Slováky neznámou pevninou, nejednou jim zprostředkovávala styk i s ostatním světem. Bude jim o to bližší, oč silnější budou mít pocit svobody a jistoty, že je nikdo nechce omezovat, asimilovat, pohltit.

Ale nejde jen o kulturu. Rychlé ozdravení ve státoprávních vztazích českého a slovenského národa sehraje významnou úlohu i při diferenciaci mezi progresivními a konzervativními elementy slovenské společnosti a při upevňování vztahů mezi českou a slovenskou společenskou levičí. Nevřešený národní problém byl a je pro Slováky společným okovem, překážkou při děláni pořádku ve vlastním domě; vedl a vede k toleranci názorů a tendencí, které by za „normálních“ okolností byly přinejmenším předmětem polemiky. I zde je na místě důvěra, že v nových podmínkách si Slováci najdou své blechy v kožiše i bez nás.

Je třeba začít, a to rychle. aby pro nás Slováci nebyli národem s dědičným hříchem nacionalismu a my Češi nežili s dědičnou kletbou národa, který tolik bojuje o světovou demokracii, že dohlédne od Aše jen po Břeclav.

Reportér č. 12- 13, 20-27. března 1968

Jiří Lederer

Připsáno politickým stranám

Před časem jsem uveřejnil v Literárních novinách rozhovor s vědeckým pracovníkem Gramsciho institutu v Římě. Mluvili jsme tehdy o politickém systému v socialistické zemi. Mnohé části naší rozmluvy italský vědec nechtěl zveřejnit — aby se nedotkl našich poměrů. Mezi jiným to byla zmínka o politických stranách, existujících vedle Komunistické strany Československa. Označil je jako slepá stěva našeho společenského systému.

Nedivil jsem se tak příkrému označení — vždyť tyto strany ve společnosti, v politickém životě nefungovaly. Jejich činnost se na veřejnosti obvykle vybějala vítáním různých usnesení a rozhodnutí KSČ. Nikdy jsem se nesetkal s jejich vlastním stanoviskem.

Je pochopitelné, že jsem si v těchto dnech na ono označení našich politických stran vzpomněl. Jsem v době, kdy padají různé mýty a legendy. Přichází se na to, že v otázkách, týkajících se všeho obyvatelstva, nemá smysl hrát si na slepou bábu.

Proto si nutně kladu otázku po smyslu existence oněch politických stran, jejichž „stany“ jsou rozloženy v Praze — Čs. strany socialistické a Čs. strany lidové. Mají své oprávnění či nikoli? Mají před sebou budoucnost? Co chtějí?

Když pročítám projevy, diskusní příspěvky či interview vedoucích funkcí komunistické strany,